

ЛЕКЦІЯ № 6

Тема:

Національна освіта і
становлення педагогічної
думки
(XIV-XVII ст.)

ПЛАН

- 1. Загальний погляд на основні школи в Україні.
- 2. Братські школи.
- 3. Становлення педагогічної думки.

Література:

- 1. Л.А. Медвідь “Історія національної освіти” і педагогічної думки в Україні. – Навч. посіб. – К.: Вікар, 2003. – 335 с.
- 2. М.В. Левківський, О.М. Микитюк Історія педагогіки: Навчальний посібник / За редакц. М.В. Левківського. – Харків: “ОВС”, 2002. – 240 с.
- 3. Сбруєва А.А., М.Ю. Рисіна Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навч. посібник. – сум. ДПУ, 2000 – 208 с.

- Історіографи виділяють кілька історичних етапів, які вплинули на розвиток освіти:
- **1 етап** – XII-XIII ст. - боротьба польсько-литовських та українських феодалів між собою і великим князем Київським.
- **2 етап** - XIV-XVI ст. - подолання феодалної роздробленості, посилення релігійного і феодалного гніту.
- **3 етап** – (др. пол. XVI- серед XVII ст.) - розвиток ремесел, торгівлі, ріст міст. Український народ починає виступати як окрема етнічна одиниця. Підйом українського національного визвольного руху, утворення унії.
- **4 етап** – виникнення елементарних шкіл при церквах та монастирях.
- **5 етап** – розвиток елементарних парафіяльних шкіл, латинських, підвищеного типу, шкіл канцеляристів.
- **6 етап** – школи католицькі, протестантські, уніатські, православні, іудейські різних освітніх рівнів.

- Елементарні православні: монастирські, братські, мандрівних дяків, січові, полкові, мистецькі.
- Середнього рівня православні: Острозький триязычний колегіум, Львівська, Київська, Луцька братські школи.
- На формування освітньої справи в Україні великий вплив мала епоха Відродження. Вона породила гуманізм, Реформацію, а це сприяло появі протестантських шкіл. Відомі соцініанські і кальвіністські навчальні заклади. **Вивчали:** основи християнської етики, математику, риторику, діалектику, мови (грецьку, латинську, польську, церковнослов'янську). Школи пропагували ідеї гуманізму.

- Відомо, що на західноукраїнських землях Я. Коменський формувався як теоретик і практик, учителював у Шараш-Потоці (1650-1655 р.) створив підручник “Світ чуттєвих речей в картинках”, вивчав досвід українських і білоруських братських шкіл, обґрунтовував класно-урочну систему.
- Католицькі школи організовували різні ордени (єзуїтів, піарів).
- В Україні діяли і національні (єврейські, вірменські, татарські школи).
- Існували школи мандрівних дяків (майстри грамоти).
- Мітюков виділяє полкові школи (вчили військового господарського діловодства).

- Вищу освіту до середини XVII ст. отримували за кордоном.
- **I шлях** - формування вищої школи – від початкової братської школи через колегію до академії. Такий шлях пройшли Львівська, Острозька, Луцька, Київська.
- **II шлях** – приватний.
- **III шлях** - на зразок європейських (історія Львівського університету від Єзуїтського колегіуму).
- **Висновок:** протягом XIV- XVII ст. в Україні сформувалася певна система освіти, до якої входили: початкова, середня та вища ланки.
- **Братські школи** посідають особливе місце в боротьбі українського народу за свою незалежність, за національну освіту
- Школи виникають у другій половині XVI ст.
- **Мета виникнення:**
- у зв'язку з правом патронатства над церквою;
- ремісничих цехів;
- купецьких гільдій;
- торгівельної буржуазії.

Типи братських школ

Навчальні заклади
елементарного типу
з розширеною
навчальною
програмою.

Навчальні
заклади
підвищеного
типу

- **Зміст освіти** полягав у вивченні предметів рідною мовою, античної літератури, філософії.
- **Досягнення:** розвиток розумових здібностей, наявність певного рівня демократії, згуртування прогресивних діячів: Зизаній, Ставровецький, Борецький, Смотрицький, Могила, Прокопович.
- Учителів обирали на загальних зборах братства (це були дяки та писарі). Оплачували роботу з прибутків церкви, а також з коштів батьків, отримував святкові – 5,5 гроша.
- **Організацію навчального процесу** відбито у статуті Львівської братської школи, де окреслений режим, обов'язки батьків, учителів, опікунів.

- До **змісту освіти** у школі I типу входили: читання, письмо, лічба, малювання, катехізис, співи. Навчалися і в суботу.
- У братських школах існували “**братства** **младенческие**”, які опікувались моральним вихованням юнацтва.
- Для успішної боротьби проти агресивних нападів польсько-литовської шляхти і Ватикана потрібні були люди широкої ерудиції, які б могли полемізувати з вихованцями єзуїтських шкіл, відстоювати інтереси свого народу в судах, сеймах. Таким чином виникли **школи підвищеного типу**.
- У 1580 р. заснована Острозька школа. Засновник – князь Острозький.
- Тримовний ліцей (грецька, церковно-слов'янська, латинська мови).
- **Окрім цього вивчали:** польську мову, риторику, діалектологію, астрономію, математику, філософію, богослов'я.

- При школі було започатковане наукове товариство, до якого входили Герасим Смотрицький – письменник, громадський діяч, перший ректор; Василь Суразький – український публіцист, філолог; Данило Наливайко – брат ватажка селянського повстання.
- Серед вихованців школи були і Йов Борецький – ректор Київської братської школи, Мелетій Смотрицький – письменник, автор граматики, Петро Сагайдачний - гетьман козацтва, Іван Федоров - заснував в Острозі друкарню, в якій надруковано 20 книг (Азбуку 1578 р.)
- У 1627 р. в Луцькій школі почали викладати українську мову.

- Улітку заняття в школі розпочиналися о 9 годині ранку, а в зимові дні вчитель сам призначав час початку навчання. Учень займав своє місце в класі, яке визначалося за результатами його навчання.
- Якщо когось із учнів не було на занятті, вчитель посилав кого-небудь з'ясувати причину відсутності. Навчальний день починався з молитви, а потім учні усно відповідали на запитання і показували виконані домашні завдання. Далі вчитель пояснював новий матеріал за записками, які видавав учням для переписування вдома.
- Іноді урок проходив у формі бесіди чи диспуту. Потім відпочинок. Діти обідали і поверталися до школи, де вчили уроки, відповідали на запитання один одного.

- Заслуговують на увагу взаємини братської школи і батьків, зафіксовані в статуті. Коли батько приводив сина до школи, він підписував з учителем угоду, в якій зазначалося, чого школа має навчити свого нового учня.
- Крім того, у договорі визначалися обов'язки батьків чи опікунів – всіма засобами сприяти успішності і дисципліні своєї дитини.
- Угоду підписували в присутності двох свідків, найчастіше це були сусіди. Обов'язком батьків була перевірка домашнього завдання.

- Зміст освіти носив гуманітарний характер.
- Наприкінці XVI – початку XVII ст. було поширене віршування. Вірші складали вчителі і учні. У 1592 р. Львівське братство завдяки воїнам короля Сигізмунда III отримало право викладати сім вільних мистецтв. У Львівській братській школі отримували педагогічну освіту.
- Внесок в педагогічну культуру вклала Київська братська школа підвищеного типу:
 - 1615 р. – школа (Йов Борецький)
 - 1632 р. – колегія (Лаврська школа об'єднана з братською) Петро Могила
 - 1817 р. – духовна семінарія
 - 1819 р. – духовна академія
 - 1920 р. – закрили більшовики
 - 1992 р. – поновили у статусі Києво-Могилянської академії.
- **Зміст освіти** в Київській колегії становили такі предмети: поетика, риторика, діалектика, філософія, богослов'я, історія, географія, математика, геометрія, астрономія, граматики: церковнослов'янської, старослов'янської, грецької, латинської, польської, німецької і французької мов.
- У 1684 р. в Київській колегії було сім класів, пізніше з'явився восьмий - *клас богослов'я.*

- Підготовчий – аналогії, або фари.
- Три молодших – інфіми, граматики, синтаксису.
- Два середніх – піїтики, риторики.
- Два старших – філософії (2 роки), богослов'я (4 роки навчання).
- У старших класах викладали професори, а в інших - дидаסקали.
- Основною формою навчання була лекція. Вчитель диктував, а учні записували, бо навчальної літератури не вистачало, а ціна її була доступна лише студентами із заможних родин. Використання наочності мало епізодичний характер. А проведення дослідів на місцях не кожен викладач міг собі дозволити. Серед піонерів цієї справи був **Феофан Прокопович** (1687-1736) – український церковний, державний і громадський діяч, педагог-учений, філософ, професор і ректор Київської академії. Він першим почав використовувати на заняттях мікроскоп, телескоп, викладання матеріалу супроводжував експериментальними дослідженнями.

- **Становлення педагогічної думки** в Україні визначалося кількома чинниками:
- Перш за все, педагогічні ідеї та практика виховання молоді в XVI – XVII ст. спиралися на таке джерело народної мудрості, як усна народна творчість: “Розум – скарбниця людини”, “Мудрим ніхто не народився”, “Праця все переможе”.
- На розвиток педагогічної думки значний вплив мало проникнення у вітчизняну педагогіку прогресивних ідей Візантії, епохи Відродження, Реформації. Крім того, головну роль в освіті відігравали досягнення грецької науки.
- Ідеї Відродження і Реформації в подальшому розвинули українські філософи, педагоги, вчені інших галузей науки.
- Важливим чинником, який сприяв поширенню педагогічної думки на Україні, був розвиток друкарської справи і насамперед – видання навчальної літератури.

- Біля її витоків стояли: *Юрій Дрогобич* (Котермак), *Іван Вишенський* (до 1550-бл.1620) – філософ, просвітитель, борець за визволення України від гніту панської Польщі, *Йов Борецький* – (р.н. невід. – 1631) – освітній, церковний діяч, ректор Львівської і Київської братських шкіл, прихильник поширення братських шкіл в Україні, *Петро Могила* (1596-1647) – політичний, церковний, освітній діяч України, *Єпіфаній Славинецький* (р.н. невід. – 1675) – філософ, педагог, *Симеон Полоцький* (1629-1680) педагог, письменник. З іменами двох останніх діячів пов'язані два напрями формування національної освіти в Україні XVII ст.: 1) - орієнтація на зразки грецької культури й освіти (Є.Славинецький); 2) - розвиток педагогічної теорії та практики на основі слов'янських педагогічних традицій з урахуванням досягнень Західної педагогіки (С. Полоцький).

- Відомості про життя *Єпіфанія Славінецького* доволі обмежені. Народився на Україні, освіту здобув у Києво-братській колегії та за кордоном. Можливо, продовжував навчання у Краківському університеті. З 1642 по 1649 рр. викладав грецьку та латинську мови в граматичних класах рідної колегії. Він вважався знавцем праць Плутарха, Плінія, Демокрита, Гомера, Аристотеля.
- У 1649 р. на запрошення царя Олексія Михайловича він прибув до Москви, де керував виправленням перекладів церковних книг із грецької на слов'янську мову.
- Є.Славінецький перекладав навчальну літературу з медицини, географії, мистецтва, створював підручники. Значний інтерес викликав його твір *“Громадянство звичаїв дитячих”*.
- Основою книги *“Громадянство звичаїв дитячих”* є моральні правила, які допомагають особистості навчитися керувати власними почуттями.

- Для роботи Є.Славінецького характерні порівняння і приклади з життя, цитати античних філософів, що робить книгу корисною для читання.
- **Симеон Полоцький (1629-1680).** Освіту одержав у Київській академії. Відомо, що в 1664 р. він прибув до Москви, де став наставником дітей царя: царевича Олексія Олексійовича і царівни Софії.
- Він написав низку праць, в яких викладав свої погляди на освіту: збірники проповідей “Обід душевний” (1681 р.), “Вечеря душевна” (1683 р.).
- Симеон Полоцький вважав, що “и зло и благо восходят на чад от родителей не по “естетству”, а от учения”.

- Він склав проект організації Слов'яно-греко-латинської академії, яка була відкрита у 1686 р.
- Вагомий внесок у розвиток педагогічної думки зробив **Йов Борецький** (р.н. невід. – 1631).
- Й.Борецький – син священника, виходець із дрібної української шляхти. З раннього дитинства він навчався вдома, потім в Острозькій школі, а після закінчення побував у Краківському університеті за кошти князя Острозького.

- Він вважав, що братські школи не повинні поступатися рівнем підготовки єзуїтським колегіумам. Як дидакал, він був добрим знавцем грецької, латинської, слов'янської мов. Його лекції були пронизані духом боротьби проти католицизму, унії, польсько-шляхтецького гніту. Борецький був прихильником возз'єднання України з Росією.
- У 1615 р. Й.Борецький став ректором Київської братської школи. Він піклувався про благоустрій школи, особливо його хвилювало забезпечення її посібниками. Викладав латинську і грецьку мови.

- Колегія дуже серйозно займалась патріотичним вихованням.
- Серед вихованців: Ф.Прокопович, С.Полоцький, Є. Славінецький, Безбородько, композитор Бортнянський, філософ Г.Сковорода, письменники Гулак-Артемівський, М. Ломоносов.
- Гордістю Київської колегії була бібліотека, яка, на жаль, згоріла. У її розвиток вклали кошти гетьмани Сагайдачний і Мазепа. На початку XVIII ст. бібліотека називалася Могилянсько-Мазепівською Академією. 26 березня 1701 року Петро I проголосив Київську колегію – Академією.
- Під впливом цього навчального закладу відкриваються інші: в Москві - Слов'яно-греко-латинська академія, колегії в Харкові, Чернігові.
- Братські школи підвищеного типу сприяли національному, духовному піднесенню українців, збереженню рідної мови, православ'я. До їхніх досягнень можна віднести поєднання східнослов'янської традиції (вивчення грецької, старослов'янської мов, православ'я) і західноєвропейської (вивчення латинської мови) завдяки чому молодь прилучалась до наукових і культурних цінностей Західної Європи.

Список рекомендованої літератури для студентів:

- 1). Очерки школы и педагогической мысли народов СССР, XVIIIв. – первая половина XIXв. – М.: Педагогика, 1973.
- 2). Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні. Нариси // Під ред. Н.Д.Ярмаченко. – К.: Рад. шк., 1991.
- 3). Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки // За ред. С.А. Літвинова – К.: Рад. школа, 1961.
- 4). Нариси історії українського шкільництва (1905-1933). Навчальний посібник. / За ред. О.Сухомлинської. – К., 1996.
- 5). Антологія педагогической мысли Украинской ССР. // Под ред. М.Я. Кондакова. – М.: Педагогика, 1988.

Тести:

- 1. Скільки історичних етапів, які вплинули на розвиток освіти, виділяють історіографи:
 - а) 2
 - б) 4
 - в) 6
 - г) 3
- 2. У якому столітті починають виникати перші братські школи?
 - а) у другій половині XVI ст.
 - б) XVIII ст.
 - в) XIX ст.
 - г) XVII ст.
- 3. У якому році була заснована Острозька школа і хто був її засновником?

- 4. У якому році у Луцькій братській школі почали викладати українську мову?
 - а) 1627р.
 - б) 1734р.
 - в) 1630р.
 - г) 1628р.
- 5. Хто є автором висловлення: “и зло и благо восходят на чад от родителей не по “естетству”, а от учения”?
 - а) С. Полоцький
 - б) Й. Борецький
 - в) М. Смотрицький
 - г) Ф. Прокопович
- 6. Назвіть основні досягнення братських шкіл.